

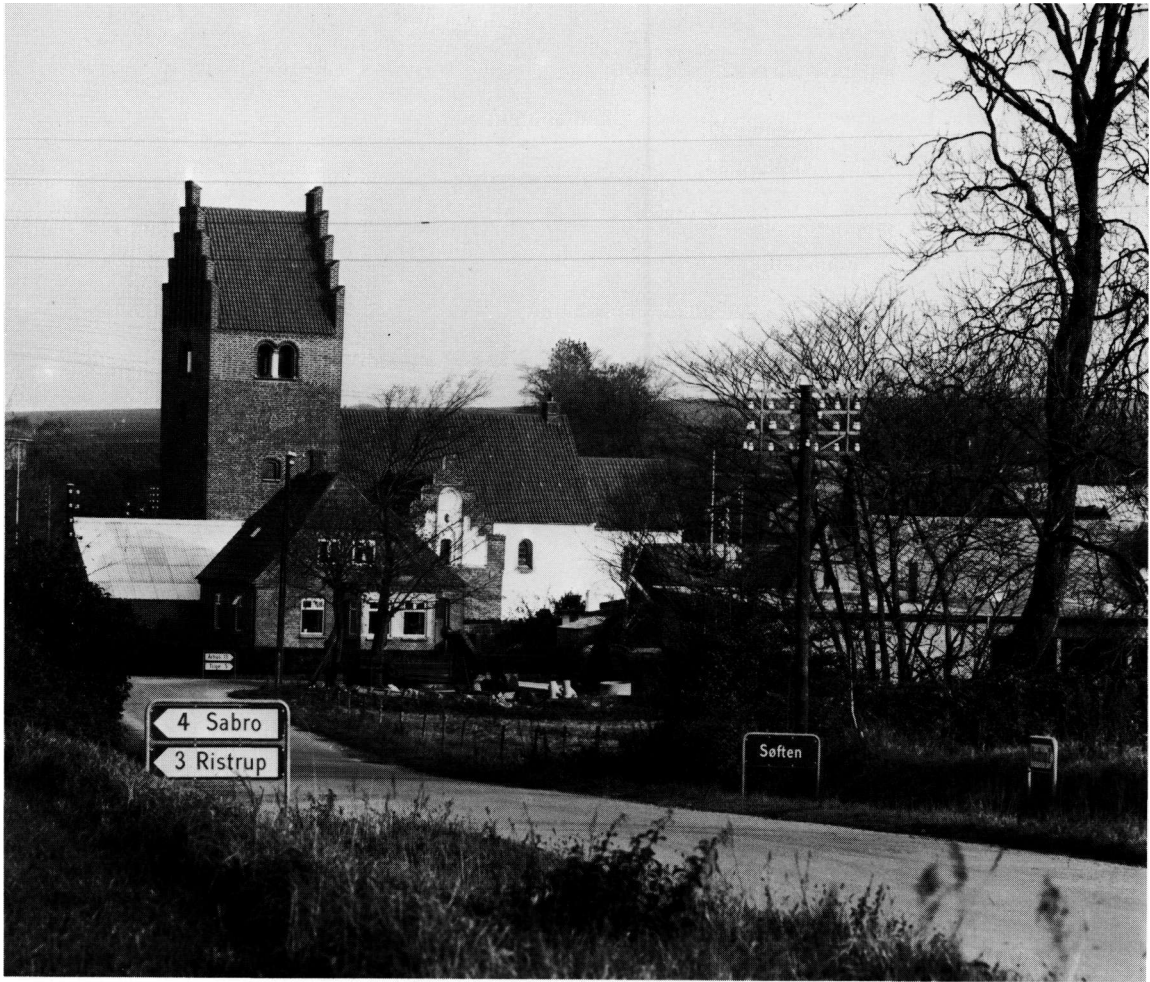

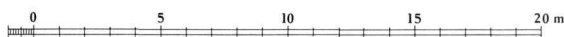
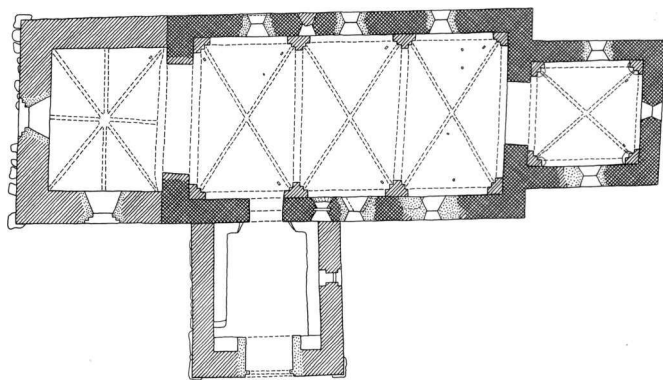
Fig. 1. Kirken set fra syd. KdeFL fot. 1966. - *The church seen from south.*

SØFTEN KIRKE

VESTER LISBJERG HERRED

Patronatsretten til Søften kirke, der efter reformationen tilhørte kongen,¹ blev af Frederik III 25. september 1661² overdraget Mogens Friis til Favrskov. Da denne 1672 fik oprettet grevskabet Frijsenborg, blev kirken indlemmet heri (jfr. vindfløje og dåbsfad nr.2). Kirketienden med vedligeholdelsespligten solgtes på auktion 5. april 1810³ til Sejer Sommer til Haraldslund og Erik Chr. Müller til Møllerup, der i den følgende tid afhændede tienden sammen med de enkelte gårde til sognets beboere. 1.januar 1910 overgik kirken til selveje.

Kirken og byen ligger på en vestvendt skråning, hvor morænelandet åbner sig mod Lilleå-dalen. Endnu i 1960'erne var der udsyn over mark og eng til Nørre-Isdalsskov, men udsigten begrænses nu af moderne enetages huse. Den tidligere rektangulære kirkegård er omkring 1923 udvidet med et lille, trekantet areal mod nord, og 1971 er et jordstykke uden for øst-diget inddraget til kirkegård og parkeringsplads.

Kirkegårdens hegn og indgange. Hvor kirkegården har bevaret sine gamle grænser, findes der en mur fra 1880'erne af »slagne« (kløvede) kvaderlignende granitsten,⁴ mens nordudvidelsen har regulær kløvestensmur. Om udvidelsen mod nordøst, der endnu ikke er åbnet for begravelse, er der et kampestensdige. 1862,⁵ da kirkegården hegnedes af kampestensdiger, opregnede målene til 74 alen i øst-vest og 66½ alen i syd-nord. Kirkegården var endnu i 1920'erne præget af de mange store elme og kastanjetræer, som siden er forsvundet. Inden for vestmuren gror en hæk af seljerøn.

Hovedindgangen i syd er en køreport med to jerngitterfløje, ophængt på pudsede piller med pyramideformede tage. En lignende tofløjet indgang findes nordligst i vestmuren.

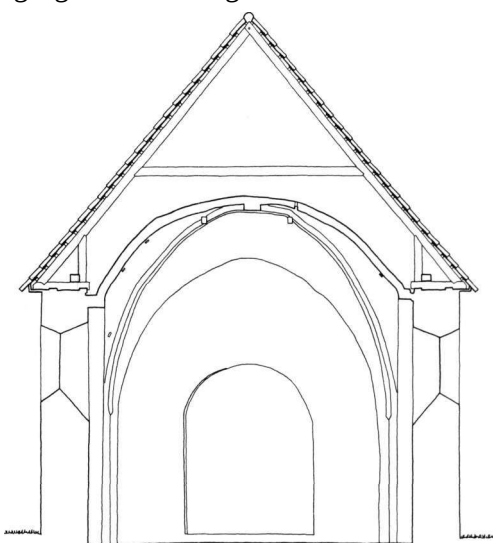

Fig.2-3. Plan 1:300 og tværsnit af skib 1:150. Målt af E1M 1966, tegnet af Flemming Beyer 1980. - *Groundplan 1:300 and cross-section of nave 1:150.*

Bygninger på kirkegården. Et hvidkalket og teglhængt ligkapel er omkring århundredskiftet opført ved kirkegårdens vestmur nord for tårnet; i tilknytning hertil findes et redskabshus, der rummer kirkens 1970 installerede oliefy. En $\dagger$ krobygning af bindingsværk lige uden for muren i nordøst blev nedrevet sammen med denne i 1971.

Kirken består af romansk kor og skib, antagelig opført i sidste halvdel af 1100'erne, samt to senmiddelalderlige tilføjelser, et våbenhus i syd og et tårn i vest. Orienteringen har ringe afvigelse mod syd.

Materialer og teknik. Kor og skib er bygget af frådsten, rå og kløvet kamp samt kridt (bryozokalk). Som bindemiddel skal i udstrakt grad være anvendt ler. - Murene er funderet på to lag kampesten. Det oprindelige terræn synes at ligge ca. 40 cm under nuværende.⁶

Murværket er blottet flere steder, blandt andet i de tre velbevarede taggavle. På denne baggrund kan det fastslås, at koret er af frådsten med rå kamp i taggavlens inderside, hvor man kan iagttage et velbevaret stykke murværk, udført i en slags opus spicatum-teknik (fig. 6). Skibet er overvejende af rå og kløvet, til dels firhugne granitsten i 12-15 cm høje skifter, der bag våbenhuset veksler med flager af en brunlig frådsten, som kun er 5-6 cm tykke (fig. 4-5). Udvendig i vestgavlen er der benyttet kridt. Sidstnævnte materiale er endvidere enerådende i skibets vinduer og døre. Mange steder ses endnu skarøksens spor. - I forbindelse med en omfattende istandsættelse 1928 mente man at kunne fastslå, at bindemidlet udeluk-

Fig.4-6. Udsnit af murværk (s. 1690). 4. Østsiden af skibets vestgavl. Emil Ebbesen fot. 1928. 5. Skibets sydmur med oprindeligt vindue, set fra våbenhusloftet. NJP fot. 1980. 6. Vestsiden af korets østgavl. KdeFL fot. 1966. - *Sections of masonry. 4. East side of nave's west gable. 5. South wall of nave with original window, seen from the loft of the porch. 6. West side of chancel's east gable.*

kende var ler, og at en brand, der skønnedes at have fundet sted kort efter opførelsen, havde rødbrændt fugematerialet. Samtidig mente man at konstatere, at murene oprindeligt havde stået med bredt udstrøgne fuger; først efter branden havde kirken faet et glat pudslag.⁷

Vinduer og døre. Af korets oprindelig tre vinduer er kun det østre bevaret. Det er lille, rundbuet og dobbeltsmiget med karme og stik af frådsten. Ved vinduets genåbning 1928 blev en muligvis sekundært indsat **vinduesramme* udtaget og overladt til museet Den gamle By (inv.nr. 1109:54). Rammen er dannet af fire stykker træ, der nu er uden spor af tappe eller

Fig.7. Kirken set fra nordøst. NE fot. 1977. - *The church seen from north-east.*

blade. Lysningen måler 112x35 cm; overliggeren med den udskårne, ret flade bue er 69 cm lang. Sømrester viser, at det blyindfattede glas ikke har siddet i en fals, men været sømmet på.

I skibet, der oprindeligt har haft to vinduer i hver langmur (og ikke som nu tre i nord), er bevaret dele af de to vestligste, som er lukket ved hvælvenes indmuring. De har karme og stik af omhyggeligt tildannede kridtsten. Det søndre, som ses fra våbenhusets loft (jfr. fig. 5), er ca. 150 cm højt i udvendig murflugt, og lysningen måler ca. 110x40 cm. Dette vindue har endnu en indmuret 3,5 cm tyk *ramme*, samlet af fire stykker egetræ. Det østre vindue i nord er genskabt 1898 (jfr. nedenfor), men endnu ses lidt af det oprindelige, indre bueslag.

Skibets to rundbuede *døre* har stik af kiledannede kridtsten, 40-50 cm lange. Syddøren er bevaret i brug, men anslagsfalsene hugget bort ved åbningens udvidelse (jfr. fig. 11). Et hul fra

en spærrebom, 11x10 cm, med undersiden 71 cm over nuværende gulv er bevaret i dørens østre vange. Norddøren, hvis kridtstenstærskel nu er skjult, står som en udvendig blænding med blottet stik; indvendig er den oprindelige bredde markeret i murværket.

Korhuen, der nu er uden kragbånd, har bevaret sin oprindelige, runde form. Bjælkeaftryk i skibets vestre gavlvæg viser, at den romanske murkrone lå ca. 25 cm under den nuværende, og at bjælkerne har hvilet på kronen.

Ændringer og tilføjelser. To murstensstik i skibets sydmur, mellem de nuværende vinduer (1966 endnu synlige over hvælvene), angiver formentlig en senromansk eller tidlig-gotisk vinduesomdannelse. I korets taggavl er i senmiddelalderen brudt en lille glug med uregelmæssigt smigede sider. Såvel korgavlens som triumfgavlens øverste spidser er ommuret med tegl og forsynet med en korsformet glug.

Fig. 8-9. Våbenhusets gavlv før og efter ændringerne 1928 (s. 1693). Poul Nørlund og NJP fot. 1913 og 1979. - *The gable of the porch before and after alterations 1928.*

Korets *krydshvælv* er formodentlig indbygget umiddelbart før 1463 (jfr. kalkmalerier), og skibets tre fag er næppe meget yngre. Korhælvvet bæres af falsede hjørnepiller. De spidse, helstens skjoldbuer, af hvilke den østre dog nærmer sig hesteskoform, og de halvtstens brede ribber udspringer over et vederlagsbånd, formet som en rundstav; ribbernes nederste 90 cm er muret af kantstillede sten.

Skibets tre krydshvælv svarer til korets, men ribberne er helt igennem af halvtstens bredde, og hjørne- og vægpiller er uden vederlagsmarkering. Østre fags søndre skjoldbue er i vederlagshøjde trukket en stenglængde mod vest for at give plads til et af de nu forsvundne, teglmurede vinduer. - Ud over afløbshuller (spygatter) i hvælvenes kappeflige findes der i skibets hvælvkapper ialt fem huller (til klokkereb?), som er ældre end kalkmalerierne, fire i det østre hvælv og et i det vestre. - Et par lodfuger i

sydsiden af kor og skib må opfattes som rester af falsede vinduer, der kan være samtidige med hvælvslagningen.

Våbenhuset (fig. 8-9) ved skibets sydside er formentlig rejst efter 1450. Bygningen hviler på en syld af marksten. Gavlen er helt af muresten i munkeskifte, mens der i flankemurene indgår en del mark- og kampesten. Under sidemurenes dobbelte falsgesims er der et forsænket bånd og i øst et lille, fladbuet vindue i spidsbuet spejl. Gavlen, der krones af ni bryndede kamtakker, har tre brede, halvsten dybe blændinger, af hvilke den midterste oprindelig omsluttende en fladbuet dør (fig. 8). Den velafvejede komposition gik tabt 1928, da døren fik sin nuværende bredde og form.⁸ Midtblændingen afsluttes af en rundbue med en indskrevet cirkelblænding; herunder sidder en 1,3 m høj, fladbuet åbning i spidsbuet spejl. Sideblændingerne, hvis sål oprindelig lå to skifter lavere,

Fig. 10. Indre, set mod vest. NE fot. 1977. - *Interior looking west.*

har stigende afdækning på konsoller, nederst aftrappet og herover stigende rundbuer. De indeholder hver en skjoldblending, som antagelig har været bemalet. - Den særprægede gavl, der allerede 1863⁵ stod med hvidtede blændinger, er tydeligt beslægtet med våbenhusgavlen i Fausing kirke (Sønderhald hrd., Randers amt) og har i øvrigt fælles træk med våbenhusene ved Vejlbj kirke (jfr. s. 1461) og Hyllested (Djurs Sønder hrd., Randers amt). - *Bænke* af marksten, 45 cm brede og 40 cm høje, løb tidligere langs væggene fra dør til dør, men er nu afkortede; de ønskedes 1855⁹ beklædt med brædder. En *kalkbænk* nævnes 1862.⁵ Ved en fornyelse efter 1922⁵ er våbenhusets bjælkeloft hævet ca. 60 cm. Loftet står nu gråmalet og med synlige bjælker.

Det jævnbrede *tårn*, med kamtakke gavle i øst-vest, er formodentlig yngre end kirkens hvælv. Det er opført på en kampestenssyld af munkesten i regelmæssigt munkeskifte og således, at østmuren hviler på skibets taggavl. Store partier af facaderne er ommuret i nyere tid, sidst ved restaureringen 1928. Tårnrummet, hvis indervægge overvejende består af marksten, åbner sig mod skibet med en bred, spidsbuet arkade. Det otte delte ribbehvælv hviler på forlæg i murene samt på en helstens, spids skjoldbue mod skibets gavl. Ribberne er halvstens. De to vinduer, hvoraf det søndre genåbnedes 1928, er udvendig dobbeltfalsede og svagt spidsbuede med halvstensstik ledsaget af fladskifte; den indre fladbue og karmene er sekundære. Adgangen til mellemstokværket

Fig. 11. Indre, set mod øst. NE fot. 1977. - *Interior looking east.*

sker nu via skibets loft gennem en åbning i tårnets østmur, men foregik indtil 1928 ad en *triftrappe*, som førte op til en fladbuet og falset dør i nord. Denne er ved tilmuring af den nederste halvdel reduceret til en glug. Mellemskivværket belyses i øvrigt af tre lignende glugger, hvoraf den nordre og vestre sidder forskudt i forhold til facadens midtakse. Den søndre er en nyere efterligning; her sad før 1928 et cirkulært jernvindue, som 1881⁵ havde afløst en luge.

Klokkestokværket har til hvert verdenshjørne et udvendigt falset glamhul med tvillingrundbue, båret af en muret pille med affasede kanter. Kun i nord er pillen original. Disse særprægede åbninger, hvis piller minder om romanske søjler, er beslægtet med glamhuller-

ne i Århus domkirkes tårn (jfr. s. 237) og flere af stiftets kirker, blandt andre Vejlbys kirke (s. 1459).

Tårnets flankemure har dobbelt falsgesims og gavlene syv rundbuede høj blændinger, flankeret af cirkelblændinger, hvis afslutninger sammen med kamtakkerne stammer fra 1928. Sidstnævnte (»tindingerne«) nævnes første gang 1676/77.¹⁰ I østgavlens midterblænding en lille, rundbuet glug.

Vedligeholdelse og istandsættelser. Kirken betegnedes 1631¹¹ som brøstfædig og var ifølge de spredte skriftlige oplysninger under »hovedreparation« 1804.¹² Som den fremtræder i dag præges den først og fremmest af restaureringer 1898 og 1928.

De karakteristiske, rundbuede vinduer med

Fig. 12. Korets hvælv og østvæg med sengotiske kalkmalerier (s. 1697). NE fot. 1977. - *The chancel vault and east wall with Late Gothic wall-paintings.*

blottede karmsten af kridt, tre i syd og fire i nord, udførtes 1898 efter tegning af arkitekt R. Frimodt Clausen,⁹ som slavisk kopierede det oprindelige vindue i skibets sydmur (jfr. fig. 5). Disse nyromanske vinduer afløste fire rektante trævinduer, hvoraf de tre sad i syd.⁵

Den jævnligt omtalte *restaurering* 1928 ledestes af arkitekt M. B. Fritz og omfattede de allerede nævnte, betydelige arbejder på tårn og våbenhus samt istandsættelse af murværket i kor og skib, herunder genåbning af korets øst-vindue.

Tagværkerne er nyere, af fyrretræ.¹³ Aftryk i skibets gavlvægge viser, at det romanske tag havde en noget lavere hældning end det nuværende.

Varme. En kakkelovn, opstillet 1891 i skibets sydvestre hjørne, afløstes 1920 af en kalorifer i det nordøstre hjørne.⁵ 1970 installeredes et olie-fyret varmluftsanlæg i redskabsbygningen på kirkegården med tilslutning til kalorifergraven inde i kirken.

Kor og skib samt våbenhusets blændinger og sidemure står hvidkalket, mens tårnets blanke facader oplives af de hvidtede midtsøjler i glamhullerne. Tagene er hængt med røde vin-

getegl, kamtakkerne med munketegl. 1676/77 var der bly på hele kirken;¹⁰ inden 1800¹⁴ havde våbenhus og kor fået tage af tegl, mens skib og tårn bevarede deres blytage til 1928. Skibets midtgang samt kor og tårnrum har gulve af gule tegl på fladen. Gule teglfliser, der 1871/72 blev lagt overalt i kirken,⁹ er nu kun bevaret i våbenhuset. Bræddegulvet fra 1970 under stolestaderne skjuler et korkgulv på betondække, støbt 1940 (ark. M. B. Fritz). I korets østvindue indsattes 1955 farvet glas.⁵

Vindfløje. Endnu 1862⁵ smykkedes tårnet med to vindfløje med »G.E.W.F. 1775« og »G.C.E.W.F. 1775« for henholdsvis greve Erhard Wedel-Friis og grevinde Christine Erhard Wedel-Friis til Frijsenborg, kirkens patroner. 1903-28 var her en vindfløj med »1903«.

KALKMALERIER

1917 konstateredes på korets vægge spor af *†*figurmalier og af en tilsyneladende eftermiddelalderlig indskrift; begge dele er senere overkalket. Under kirkens restaurering 1939-40 afdækkedes sengotiske kalkmalerier på korets hvælv og vægge og på skibets og tårnrummets hvælv. Ved en genrestaurering 1970¹⁵ fandt man højmiddelalderlige skibstegninger på skibets nordvæg og på østvæggen nogle ikke bevaringsværdige fragmenter af en krucifiks-gruppe.

1) (Fig. 13), 1300'rne? På nordvæggen i skibets midterste fag, lige over stolestadehøjde, er afdækket et felt, hvor der på baggrund af den oprindelige, mørke kalk ses to stregtegnede skibe, såkaldte kogger.¹⁶ De kun ufuldstændigt bevarede skibsbilleder, som er optegnet af restauratoren Olaf Hellvik, synes begge enmastede. Den ene kogge, med en lille båd på slæb, har i forstavnen en ubestemmelig figur (et kastel og/eller en person?); af den anden ses kun halvdelen med mast og rigning, idet resten er dækket af en hvælvpille. Et *†*»korssymbol« i cirkulær indramning (samme streg og kalkbund) på skibets sydvæg over for skibene var for ødelagt til at kunne bibeholdes.

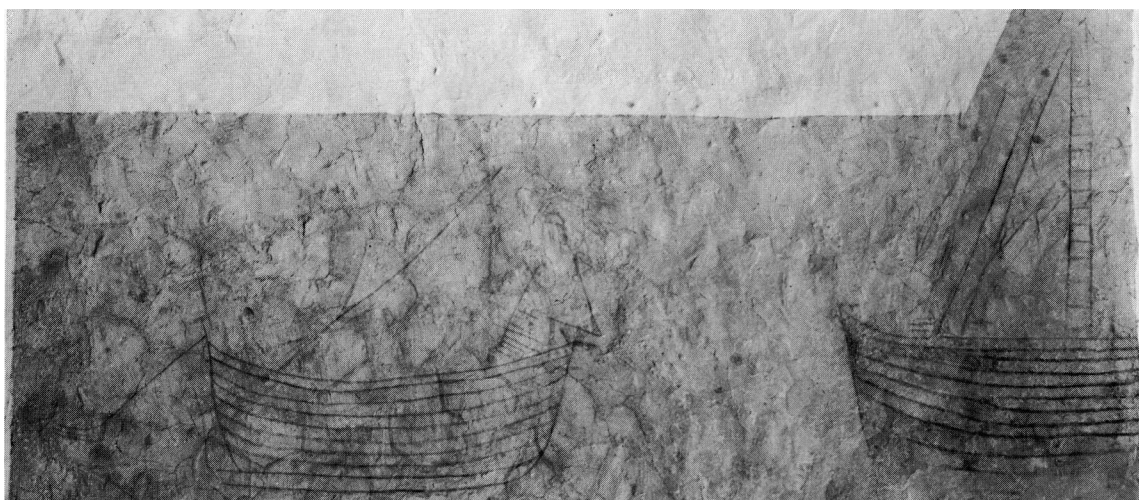

Fig. 13. Tegning af to skibe: kogger, på skibets nordvæg (s. 1696). NE fot. 1977. - *Drawing of two ships: cogs, on the north wall of the nave.*

2) (Fig. 12), 1463? På korets hvælv findes dekorationer¹⁷ af samme lette karakter og art som i Århus domkirkes midtskib (s. 432f), i Tilst (s. 1573 og fig. 15,1) og Lisbjerg (s. 1399) m.fl., der fremviser samme malers bomærke som her i vestkappens søndre svikkel. Farverne er de vanlige gråsorte og rødbrune. Årstallet »1463«¹⁸ i østkappens søndre svikkel daterer rimeligvis både hvælvslagningen af koret og dets udmaling, hvilket harmonerer med anvendelsen af vånet for Århus-biskoppen Jens Iversen Lange (1449-82) i søndre kappe. I østkappen ses et tovtavskors, der i de øvre korsarmsender bærer majusklerne »MIL(?)«, muligvis forkortelser for Maria, Jesus og (Lux, lyset?¹⁹). I nordkappen er tegnet en sammensat, korsprydet figur beslægtet med domkirkens (fig.229). Langs østre skjoldbue løber et rankeprydet bånd ud fra spygatter ved ribberne, der er afstribet på langs med vekslende farver; de tre øvrige buer er ledsaget af tovsnoede bånd.

På korets østvæg er vinduet flankeret af et T-kors (Antoniuskors) og et tovflettet kors. I vederlagshøjde et indvielseskors.

3) (Jfr. fig. 10-11), 1400'nes slutning. I skibets tre hvælv ses en ensartet dekoration: et spinkelt siksakmønster på ribberne, der lige-

som skjold- og gjordbuer ledsages enten af den almindelige, krydsende buefrise (uden prikker) eller af en ranke med fembladsblomster som bl.a. i Spørring (s. 1677). Af ribbekrydsene er det østligste smykket med slanke blade, de to andre med cirkulært ornament. På den centrale plads i østhvælvets østkappe ses et uidentificeret våben i samme tovtavsramme som korets, men af en lidt anden form; på gråsort bund to halve, hvide elipser, der vender krumningen mod hinanden. I midtfagets østkappe er malet en vase med spinkle grene, på andre buetoppe ses liljer, spinkle kviste eller grene. Enkelte spygatter samt tre huller i østhvælvets nord- og sydkappe og et i vesthvælvets nordkappe har stregindramninger. To rødbrunt malede indvielseskors findes på nordvæggen i skibets to østre fag.

4) O. 1500? Tårnhvælvets dekoration er lidt anderledes end den øvrige kirkes, men af egens velkendte type og næppe tidsmæssigt meget afvigende fra skibets. Ribberne har let udtrukne sparrer i vekslende farver og ledsages, ligesom buerne, af krydsende rundbuer med prikker. I ribbekrydset en passerroset i siksakmønstret ramme; et svikkelhul i nordøst har stregindramning med prikker.

†Kalkmalerier. 1-2) Middelalderlige: 1) På tri-

Fig. 14. Sygekalk, et lågbæger fra 1720, skænket 1794 (s. 1698). NE fot. 1977. - *Lidded chalice for the sick from 1720, presented in 1794.*

umfvæggen over korbuen fremkom ved restaureringen 1970 svage fragmenter af en korsfæstelsesscene, der ikke skønnedes egnet til istandsættelse og derfor overkalkedes. 2) På korets nordvæg konstateredes 1917 rest af en lille Kristusfigur med sorte konturer og gul glorie. 3) Ved samme lejlighed afdækkedes på korets sydvæg en indskrift med renæssancefraktur, sortmalede bogstaver i gullig stregramme: »Jeg er liffsens [brød], huo Som komer til mig hand skal icke hungre ..., Johan: 6« (v.35).

INVENTAR

Oversigt. Af kirkens enkle, hovedsagelig nyere inventar, præget af gentagne restaureringer, kan blot fremhæves den våbenprydede prædikestol anskaffet i slutningen af Frederik II.s regeringstid, samt en klokke fra 1656, støbt af den produktive Århuskloke-støber Jørgen Hansen.

Alterbordet består af et tresidet panel, fra 1912,⁹ med arkader i renæssancestil; brunmalet og med gyldne lister og midtkors.

Rester af et *tsidealterbord* synes at indgå i skibets nordøstre hvælpille.

†Alterklæder fra 1859⁴ og 1890³¹ var af rødt fløj med guldgaloner.

Altartavle, 1859,⁴ i renæssancestil med portalfelt under trekantgavl,²⁰ hvori et malet Guds øje på blå baggrund; rammeværket egetræsådreret og brunmalet med gyldne lister og frakturindskrift i postamentfeltet: »Det er fuldbragt«. I storfeltet et *maleri*, 1861,⁵ olie på lærred, 169X99 cm, af Kristus på korset.²¹ Restaureret 1977 efter at tavlen siden 1940 havde været fjernet fra altret. Den forrige *†altartavle* kendes kun fra regnskabsbemærkninger vedr. reparationer, tidligst 1763.²²

Altarsølv. *Alterkalk* (fig. 15), o. 1750, 18,3 cm høj, udført af Randers-guldsmeden Peter Norman, hvis stempel (Bøje 1946, 2410) ses på en af de seks fodtungeplader. Sekskantet skaft, med rhombedelt knop, og glat bæger med forgyldt mundingsrand. Samtidig *disk*, 14 cm i tv., med samme mesterstempel som kalken. Et cirkelkors er graveret på randen, der er forgyldt yderst ligesom diskens bund.

Oblatæske, 1867,⁵ og *alterkande*, 1898,⁴ af porcelæn, fra Bing & Grøndahl, svarende til Skejby (s. 1381). Den forrige *†vinkande*, fra 1840'rne,⁴ af blå glas, er omtalt i inventariet 1862.⁵

Sygekalk (fig. 14), et såkaldt lågbæger fra 1720, skænket 1794. Det keglestubformede bæger, 9,5 cm højt, står på tre kuglefødder og dækkes af profileret låg med kugleknop. I bægerets sider er indsat 14 mønter i to rækker, alle fireskillinger fra tiden ca. 1620-30; under bunden en større mønt fra 1627. Baggrunden prikket. Langs mundingsranden et glat felt, hvori graverede skønskriftsbogstaver, formodentlig den oprindelige ejers initialer: »N-V-G. L-S-D-HB. 1720«. Under bunden mesterstemplet, sammenskrevet MP i rektangel, ifølge S.Fritz formentlig Mikkel Povelsen Kræmer, Århus (Bøje 1946, s. 194). På låget indprikket skriveskrift: »A(nn)o 1794 givet af min Salig moder

Fig. 15. Alterkalk o. 1750, udført af Peter Norman, Randers (s. 1698). NE fot. 1977. - *Chalice c. 1750.*

Fig. 16. Alterstage 1600-25 (s. 1699). NE fot. 1977. - *Altar candlestick 1600-25.*

Bolette Engelbreth Mon«. Bægeret indvendigt forgyldt.

Alterstager (fig. 16), 1600-25, 36 cm høje, med lav, klokkeformet fodskål under kraftig vulst samt skaft med balusterled over fladtrykt pæreled. Den ene stage har lysepig af messing, den anden af jern.

†*Røgelsekar*? 1715 nævnes, at »ildkarret« for længe har været »øde«, men at det dog kan »hjælpes«.¹⁴

Messehagel, nyere, af rødt fløjls med guld kors og -kanter. †*Messehagler*. 1862⁵ var hagelen af sort fløjls med sølvgaloner; solgt på auktion 1866⁴ og erstattet af en ny af rødt fløjls med guldgalonerede kanter og kors.⁹

Alterskranke, 1947, af smedejern, efter tegning af arkitekterne E. og F. Draiby og Sven Fritz. Den forrige †*skranke*, fra 1860, var buet og havde drejede søjler; egetræsmalet.⁵

Døbefont, romansk, af grovkornet, grå gra-

nit, foden lysere end kummen. Stor, forholdsvis lav, glat kumme, 85,5 cm i tv., med 15-16 cm bred rand, der er affaset mod fordybningen, i hvis bund ses et 1 cm dybt hul, dog uden afløb. Kraftig skaftvulst (cementlappet) hugget i eet med den lave, runde fod, der på oversiden har svagt hullet led over skråfas. En uregelmæssighed ved fontens fod gav 1862⁴ efter synets ønske anledning til, at foden »afrundedes«.⁹ 1830 havde man ønsket fonten malet eller pudset.²³ Opstillet under korbuen, delvis indhugget i nordre vange.

Dåbsfade. 1) O.1550, sydtysk arbejde, af messing, 55 cm i tv., stemplet med fabrikmærket »RS« på randen. I det cirkulære bundfelt det ofte anvendte bebudelsesmotiv, i drevet arbejde, omgivet af en næsten udpudset majuskellindskrift (svarende til Skejbs, s. 1381): »rathewisrnb«, måske en forvansket gengivelse af »rathe wer RN(B) ist« (gæt hvem

RN(B) er). Her udenom en bladranke og på randen en hjort-og-hund-frise, begge dele som på fadet i Åby (s. 1441). De ledsagende, stempede ornamenter er ruder og småstjerner. Endnu 1701 manglede et »døbebækken« i fonten,²⁴ men 1862⁵ omtales ovennævnte fad.

2) »Anno 1703«, af tin, ottekantet, 33 cm i tvrm., med otte bukler på randen, hvorpå graveret, bladkranset spejlmonogram »GF« under grevekrone, for kirkeejerne Christian Friis og hustru Øllegaard Gersdorff. Monogrammet flankeres af årstallet og kirkenavnet: »Søfting kiercke«, som på de ganske tilsvarende fade i bl.a. Sjelle og Skovby (Framlev hrd.), der er udført af kandestøberen Søren Sørensen, som fik borgerskab i Århus 1699.²⁵ Nu ude af brug og stærkt medtaget.

Dåbskande, antagelig fra 1898,⁹ af messing, chokoladekandeformet med stor, opadvunget hank.

Prædikestolen (fig. 17) er et særpræget ungrenæssancearbejde fra tiden mellem 1572 og 1588, med enkelte tilføjelser fra 1911. Den lille, firefags stol har høj frise, men intet postament.²⁶ Gesims-, frise- og fodlister er omløbende, og friselisten tværdeler herved stolens lodrette rammestykker, der er prydet med udskårne, langagtige akantusblade. Storfelterne er indrammet af lister, der på de tre øvre sider har karnisprofil, forneden skråfas. De tre forreste storfelter er smykket med store, kronede våbenskjolde, skåret i lavt relief ligesom de tilhørende versalindskrifter under skjoldene; vægfeltet er glat. I midtfeltet ses Kristi våben i en protestantisk udformning af et i katolsk tid ofte anvendt andagtsmotiv med Kristi vunder: de af nagler gennemstukne hænder og fødder anbragt omkring Gudslammet, symbolet for Kristus. Lammet bærer korset med et korsbanner fæstnet til staven ved en ring, der kan opfattes som en tornekrone.²⁷ Den tilhørende indskrift fra Matt. 11,28: »Kommer til mig / alle bedre-vede / ieg vil hielpe eder«. I de flankerende storfelter ses henholdsvis rigsvåbnet²⁸ med Frederik II.s valgsprog: »Mit haab er / til Gvd alene« og dronning Sofies mecklenborgske slægtsvåben med hendes valgsprog (på dansk):

»Gvd forlader / aldrig sine«. Anvendelsen af disse våbner daterer stolen til tiden mellem ægteskabets indgåelse 1572 og kongens død 1588 og er muligvis inspireret af den unge prins Christians hyldning i Viborg 1584.²⁹

Stolens »højrenæssance«-hængestykker er tilføjet af restauratoren »P. Rahbek 1911«,³⁰ ifølge indskæring på vægstykket. Opgang med svejftet udsavede balustre fra 1940.

Den formodentlig samtidige, ottekantede himmel har oprindelig, bladkranset hængerose som centrum for undersidens listeværk; kartouchetopstykkerne er tilføjelser fra 1911.

1978 gennemgik stol og himmel en restaurering ved Svenning Elmholdt. Fra frise og storfelter fjemedes de plader, der siden forrige århundredes midte havde skjult stolens særpræg, hvorefter den oprindelige staffering udbedredes. Storfelterne har grøn bund for skjoldenes heraldiske farver. Figurene på Kristi våben er hvide på rød bund, kors og krone er, som de øvrige skjoldes, gyldne, ligesom indskrifterne, på sort bund. Frisefelternes malede versalindskrift er fortløbende, i tre linier: »Sandelige / Sandelige / [i]eg siger / æder, der / som nogen / [h]older mit / o[r]d, hand sk=al icke se dø/[de]n ævindeligh« (Joh. 5,24). Rammeværket har rødbrun bund for de skiftevis gyldne og forsøvede blade. Vægfeltet står som oprindelig i umalet træ.

1801-03 omtales prædikestolen som ganske forfalden og uden bund.¹⁴ Da den 1859-60⁹ flyttedes »højere op«, til skibets sydøsthjørne, og der udførtes en ny trappe med balusterrækværk, tilføjede man formodentlig samtidig de fyrretræsplader, der tildækkede storfelternes relieffer. Stolen egetræsmaledes, mens lydhimlen indvendig blev ultramarinblå med forgyldt roset. 1879 blev stolen egetræsmalet i to nuancer.⁵ Ved Rahbeks istandsættelse 1911 fik stol og himmel en broget staffering med nye bibelindskrifter.

Stolestader, 1940, enkelte ældre ryglæn i tårnrummet; grønmalede. 1862⁵ var der 16 stole i skibets nordside, 15 i sydsiden og i tårnrummet henholdsvis 5 og 6, alle med ryglæn og åbne. En lukket stol ved opgangen til prædikestolen

Fig. 17. Prædikestol, udført mellem 1572 og 1588, med Kristi våben flankeret af Frederik II. s og hans dronnings våben (s. 1700). NE fot. 1980. - Pulpit 1572-88, with the coat of arms of Christ between those of King Frederik II and his Queen.

var fjernet 1859. 1860 ønskedes midtgangen udvidet på bekostning af fruentimmerstolene.⁹

†Præste- og †deggestole, med gitterværk over panel, omtales 1862⁵ som opstillet på hver side af altret; blev fjernet 1902. Til præsten anskaffedes herefter en »passende« stol, og den øverste mandsstol omdannedes til brug for kirkesangeren.⁹

To †pengebøsser, 1856,⁴ to år senere sortmalet og forsynet med indskrift: til de fattige.⁹

Orgel, bygget 1928 af Horsens Orgelbyggeri ved Th. Frobenius & Co. Det har ét manual med fire stemmer, oktavkoppel og svelle. Disposition: Bordun 16', Principal 8', Salicional 8',

Octav 4'. Enkel, tretårnet facade med synlige piber under rundbuer; lysgrå bemaling. I tårnrummet.

Salmenummertavle, 1874,⁹ stor, rektangulær, til løse ophængningstal; sortmalet, med hvid ramme og lister, hvis frakturindskrifter er afløst af versaler.

To lysekroner, o. 1930, ophængt i skibet.

Egetræsplade (lyseskjold) til fæstnelse af lysearm; bondsk høj renæssance, 29x35 cm, med relief af fire frugtklaser; nederst påsat et fladt englehoved, som er afrenset for farver. Midt på sidder en rund, profileret messingskål, hvorfra udgår en hånd, der har fattet om en †lysearm.

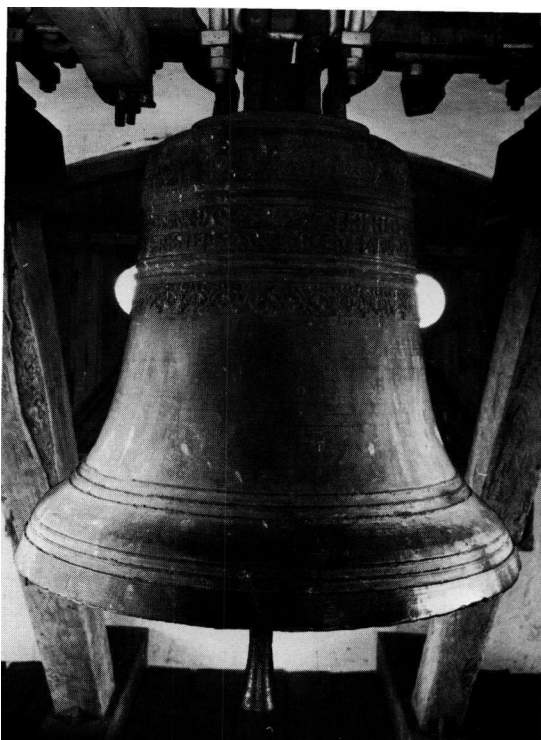

Fig. 18. Klokke støbt 1656 af Jørgen Hansen (s. 1702). NE fot. 1977. - Bell cast 1656 by Jørgen Hansen.

Oprindelig anbragt på nordre tårnbuevange.³²

Kirkeskib, 1976, kopi af skoleskibet »Georg Stage«, udført af Arne Pedersen, St. Heddinge; ophængt 1977.³³

* *Ligbåre*, med skåret årstal 1651, af fyr, 56 cm høj, 370 cm lang og 77,5 cm bred, groft tildannet, bestående af to gennemgående lægter, der danner bårens sider og fungerer som bærestænger; profileret endeknop. Af de fire stolpeben har eet bevaret sine udsavede volutknægte. De to benpar sammenholdes af tværevler, der er udsavet i balusterform. I bårens øvre tværliste ses årstallet i et udsparet retkantfelt, og på tilsvarende sted i fodenden ses en reliefskåret indskrift: »Heri mihi cras tibi« (i går mig, i morgen dig). På den ene lægtes udvendige side læses verset: »Døden er vis timen ey saa der for dv bede oc vaage maa«. Svage spor af sort farve. Siden 1914 i Den gamle By.³⁴

Klokke (fig. 18), 1656, støbt af Jørgen Han-

sen, Århus, 77,5 cm i tv. Om halsen en toliniet indskrift med reliefversaler, hvis støbetechniske udformning ses af bogstavernes anbringelse på småplader: »1656. wel. b. (o: velbyrdig) Eric Rosenkrants. oc vel. b. frve Mette Rosenkrants. præst h. (=hr.) Ckl/emind Nielsøn. kierkeverger. lens Baltersøn. oc Clemind Christensøn. Jørgen Hansn«. Indskriften begrænses foroven og -neden af profilstave og bladtungefriser, der henholdsvis vender bladspidserne opad og nedefter. På klokkelegemet reliefversalerne »IHS«, der snarere er klokkestøberens initialer end et Jesumonogram.³⁵ Lige over slagkanten ses tre profillinier, på selve kanten to. Nyere knebel; en ældre ligger i et hjørne af klokkestokværket.

†*Klokke*, nævnt 1528 mellem de af kronen indkrævede klokker; vejede med al sit jernfang to skippund og et lispund.³⁶

Klokkestol, nyere, af eg. 1715 var træværket, som klokken hang i, forrådnat og 1801-03 så brøstfældigt, at man frygtede, at klokken ville falde ned.¹⁴

GRAVMINDER

Epitaf (fig. 19), med malet årstal 1663, uden indskrift, men rimeligvis over sognepræst Clemens Nielsen Aarhus, død 1686³⁷ (jfr. klokke) og formodentlig udført af Rasmus Christensen billedhugger fra Århus.

Det noget plumpe arbejde, i eg, består af et storfelt, med maleri, flankeret af søjler med korintiske kapitæler, hvis volutter skiftevis er glatte og maskesmykkede. Mellem postamentets retkantfremspring, hvorunder hængevindueklase, ses en stor maske (fig. 21), fra hvis mundvige hænger kraftige frugtranker. Fra postamentets sider udgår store volutbøjler bærende konsoller, hvorpå frifigurer af henholdsvis Moses, med slangeomvundet kors (kobberslangen i ørkenen) og lovens tavler, og Johannes Døberen, der peger på det krucifiks, han holder i sin hånd. Over den brudte gesims hæver kronlisten sig som to lodrette volutter, hvorimellem er anbragt et englehoved under bladkranset oval med frugtguirlander. På vo-

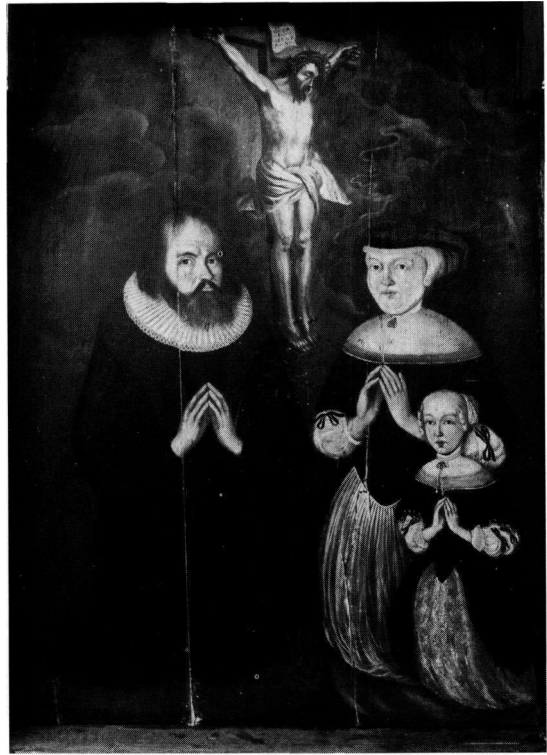
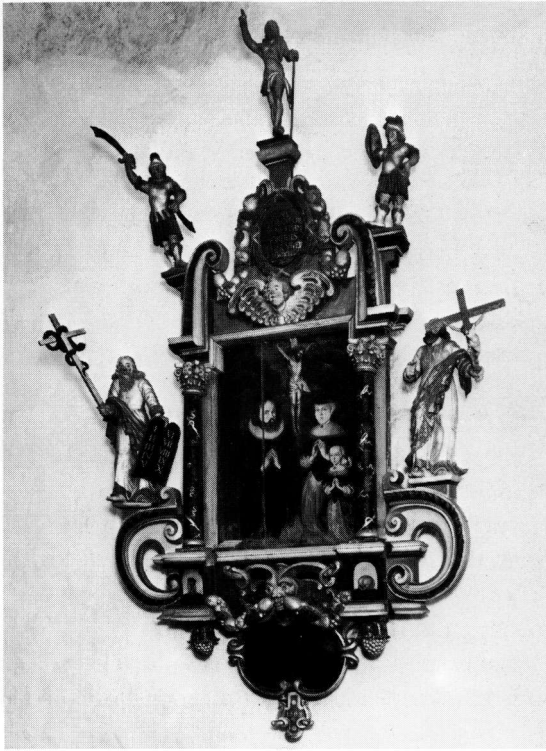

Fig. 19-21. Epitaf 1663, rimeligvis over sognepræst Clemens Nielsen Aarhus, †1686, hans hustru og datter. Antagelig udført af billedskæreren Rasmus Christensen (s. 1702ff). 19. Karin Munk fot. 1977. 20. Maleriet (s. 1704). JJF fot. 1978. 21. Maske. JJF fot. 1978. - Sepulchral tablet 1663, with family portrait and mask, to the minister Clemens Nielsen Aarhus, †1686, his wife and daughter.

lutternes sidekonsoller står to romerske krigere (oprindelig vogtere af Kristi grav), henholdsvis med hævet sværd og skjold, og øverst troner den velsignende, opstandne Kristus med en brudt sejrsfane i venstre hånd.

Epitafiets figurskæring er så nært beslægtet med detaljer på prædikestolene i Hadbjerg og Ørum (Randers amt), at man må antage, at det er udført af samme billedskærer, Rasmus Christensen, der i en retssag er omtalt som Ørumstolens mester.³⁸

Epitafiet er 1978 restaureret af Sv. Elmholdt; der krævedes kun en let udbedring af den velbevarede, oprindelige staffering: sortmalede

søjler, hvis gyldne ranker har sølvblade og -vindrueklaser, lysgråt og rødbrunt på rammeværket, med en del forgyldning, der også ses på maske og englevinger samt på figureernes dragter. Moses har desuden et grønt draperi, Kristus rødbrunt. Top- og hængestykke har sort bundfarve, det øverste med gylden versalindskrift: »Ego sum resurrectio ...« (jeg er opstandelsen, Joh. 11,25); på hængestykket fandtes ingen spor af indskrift, på kartouchen nedenunder et gyldent årstal »1663« på rødbrun bund. Postamentfremspringene er dekoreret med en lysblå niche, hvori der på et grønt jordsmon er malet henholdsvis et timeglas og

et kranium, ganske som på Hadbjerg-stolen fra 1664.

Storfeltets maleri (fig.20), 85x65 cm, olie på træ, viser en præst, der med sin hustru og datter knæler under den korsfæstede. Kristus, med bleg hudfarve og hvidt lændeklæde, ses på baggrund af en dybblå himmel med sortbrune skyer. Sognepræsten, i sort ornat med pibekrave, har gråligt hår og skæg, hustruen gråblå øjne og sort baret over hvidt lin. Halskrave, underærmer og forklæde er hvide, det sidste med røde blomster. Datterens dragt svarer til moderens, blot er hendes underforklæde manglblomstret. Hun bærer gylden halskæde samt et perlebånd om det lyse hår. Knælepuderne er røde, baggrunden mørk. - Epitafiet ophængt på tårnrummets nordvæg.

To *gravfliser*, fra 1720'erne, af grå kalksten, 43,5x45 cm og 45x46 cm, med fordybede indskrifter, en art kursiv og versaler, over to brødre: 1) »Adrian Leonold Berger A(nn)o 1720«, 2) »Iørgen Berger døde den 5. mart 1722«. ³⁹ Lå 1917 i våbenhusgulvet, nu udenfor i hjørnet mellem tårn og våbenhus.

Kirkegårdsmonument, o. 1857, over provst Ludvig Christian Johannes Thygesen, sognepræst i Søften, *1801, †1857. Mandshøj, rektantet zinkpiedestal, der tidligere bar en dødens engel. Ved indgangen syd for kirken.

KILDER OG HENVISNINGER

LA Vib. *Kirkeinsp.ark.*: Søften, rgsk. 1832-1910 (C KRB - 432). - Arkivet på *Frijsenborg*: Fr. III. s skøde på gods 25. sept. 1661 (pergament, æske 6). - Skifte 1763 (nr. 143). - *Ved embedet*: Embedsbog for Søften og Foldby sogne 1808 ff. - Synsprotokol 1862ff. - Se i øvrigt fortegnelse over arkivalier vedr. kirkerne i Århus amt i almindelighed s. 37-39 samt forkortelser s. 42-44 og s. 1650f.

NM 2.afd.: Håndskrift: F. Uldall: Om de danske Landsbykirker, I, 1865 og 1890, s. 86. - Præsteindberetning 1890. Indberetninger ved Chr. Axel Jensen 1906 (noter om bygning), P. Rahbek 1911 (prædikestol), Poul Nørlund 1913 (våbenhus), Chr. Axel Jensen 1917 (†kalkmalerier, inventar og epitaf) og 1928 (bygning), Egmont Lind 1940 (kalkmalerier), Harald Borre 1940 (kalkmalerier), Vibeke Michelsen 1967 og 1978 (kalkmalerier og inventar), Kjeld de Fine Licht 1967 (bygning), Olaf Hellvik 1971 (genre-

staurering af kalkmalerier), Mogens Larsen 1977 (inventar og epitaf) og Barbara Berlowicz 1979 (altertavlemaleri). - Fyldige udskrifter af de gennemgåede arkivalier findes i NM 2. afd. - Bygningsbeskrivelse ved Niels Jørgen Poulsen, kalkmalerier, inventar og gravminder ved Vibeke Michelsen, orgel ved Ole Olesen. Redaktionen afsluttet 1980.

Tegninger og opmålinger. NM 2. afd.: Skitse af døbefont ved R. Rasmussen 1902. - Plan og opstalter ved M.B.Fritz 1926 og syddør 1928. - Opmåling ved F. V. Frederiksen 1935 og opmåling af font (Kunstkademiet).

Litteratur: MeddÅSt. 1977, 83 ff.

¹ RA. DaKanc. B. 83, koncepter og indlæg til jy. tegn. 14.dec. 1651, nr.216.

² Arkivet på *Frijsenborg*. Frederik III.s skøde på gods 25. sept. 1661.

³ LA Vib. Hasle m.fl. herreders skøde- og panteprotokol 1810-14 (B58 - SP4), fol. 224f. Skøde blev først udstedt 1812.

⁴ LA Vib. Kirkeregnskaber. Søften 1832-1910.

⁵ Synsprotokol 1862ff.

⁶ En prøvegravning 1928 viste, at fundamentets underside ligger ca. 125 cm under nuværende terrænhøjde.

⁷ Jfr. Chr. Axel Jensens indb. 1928. - Brugen af ler ledte arkitekten, M.B.Fritz, til den antagelse, at kirken oprindeligt var opført som et hedensk »gudehov«. Jfr. artikler i *Århus Amtstidende* 25.aug., 19. sept., 12. og 13.okt. samt 22.nov. 1928. Fritz' synspunkter fandt ingen tilslutning. Efter aftale med Nationalmuseet opsattes i koret en glasplade over et blottet murparti.

⁸ Et ønske om at udvide våbenhusdøren blev fremsat allerede 1913, men frafaldet efter at Nationalmuseet (jfr. Poul Nørlunds indb. 1913) og kgl. bygningsinspektør Hack Kampmann havde udtalt sig for dørens bevaring.

⁹ LA Vib. Sabro, V. Lisbjerg og Framlev provsti. Synsprotokoller 1845-1921 (C30.5-10).

¹⁰ LA Vib. *Frijsenborg* godsarkiv. 1675. Syn over grevskabet efter Mogens Friis (G341-bb.266).

¹¹ RA. DaKanc. B. 106. 1931-32. Betænkning ang. kirkernes rgsk.

¹² LA Vib. Sabro - V Lisbjerg provsti. Synsprotokol for kirker 1802-12 (C29 D.6).

¹³ Et »træanker«, tømmerkonstruktion af uvis udformning, afleveredes 1927 af arkitekt Fritz til museet Den gl. By, hvor det nu ikke kan lokaliseres. ÅrbGIBy 1927.

¹⁴ LA Vib. Århus bispearkiv. 1700-1803 kirkesyn (C3.1166-76).

¹⁵ Herunder kunne de originale former og farver i skibet fremkaldes, mens korets og tårnets dekorationer var så hårdt behandlet tidligere, at de måtte optrækkes og nykalkes.

¹⁶Jfr. Ole Crumlin-Pedersen: Cog-Kogge-Kaag, i Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg. Årb. 1965, s. 81-140, og samme: En kogge i Roskilde, smst. Årb. 1966, s. 39-56.

¹⁷Jfr. Niels M. Saxtorph: Kalkmalede ornament i Århus stift o. 1500, i ÅrbnordOldk. 1976, 1978, s.140ff.

¹⁸Ifølge Egmont Linds indb. 1940 vedr. forundersøgelsen læstes »en indskrift: Anno Dom. 1463«.

¹⁹Harald Borres indb. 1940 har en aftegning, der ikke ganske svarer til det nu (op?)malede, et bogstav der nærmest svarer til l'et, og som måske kan være Johannes' initial.

²⁰Et gyldent kors over trekantgavlen (note 5) er nu forsvundet.

²¹Muligvis udført af P. A. Lyders? Samme motiv på altertavlen i Kolt (Ning hrd.).

²²Arkivet på Frijsenborg: Skifte 1763.

²³LA Vib. Århus bispearkiv. 1830-35. Kirke- og præstegårdssyn (C3.1177).

²⁴RA. DaKanc. D 19.1699-1771. Koncepter og indlæg til sjæll. reg.: 1701 nr.73.

²⁵Oplysning fra fhv. museumskonsulent Poul Hal-kjær Kristensens stempelsamling, nu i NM.s 3. afd.

²⁶Konstruktionsmæssigt danner lodret gennemløbende brædder tilsammen felter i både frise og storstykke.

²⁷Jfr. M. Mackeprang: Christi Lidelsesredskaber - »Christi Vaaben«, i ÅrbnordOldk. 1951, s. 192ff.

²⁸Anvendelsen af rigsvåbnet, dog efter andet forlæg

(se Heraldisk Tidsskrift 1977, IV, nr. 36, s. 279), på prædikestole fra denne tid ses bl.a. i Kronborg slotskirke, 1582, Helsingør S.Marie, 1597 og Søborg kirke, o. 1600 (DK Frdb. s. 601, 398 og 1133) samt i Ø. Egesborg, 1594 (DK Præstø s. 936).

²⁹Ved hyldingen deltog bl.a. kirkens sognepræst fra nævnte år, der tillige var provst for V. Lisbjerg og Sabro herred, Jacob Terkildsen Abildgaard, og som måske kan have stået for anskaffelsen af prædikestolen og dens udførelse.

³⁰På storfeltet nærmest væggen står tillige malet: »A(n)no 1911«.

³¹Orgelkonsulent P. S. Rung-Kellers optegnelser.

³²Jfr. indb. 1917 og ældre fot. i NM. - Det overvejes at anbringe den ved prædikestolen.

³³Skænket af tidligere gårdejer Chr. Jensen til minde om hans hustru.

³⁴Jfr. korrespondance i NM. - Båren har intet museumsnummer og er tidligere blevet forvekslet med en anden bære.

³⁵Således foreslået i tilføjelserne til oplysningerne om Stenild-klokken (Ålborg amt) 1651, i Nyrop: Kirkeklokker s.119.

³⁶RA.Rgsk. ældre end 1660. A til 1559. 1528-29. Fortegn. over indkrævede klokker. 108 A, nr. 21.

³⁷Wiberg: Præstehist. s. 259.

³⁸Venligst meddelt redaktionen af nu afdøde dr. phil. H. H. Fussing.

³⁹Ifølge JySaml. 3. rk. VI, 404 var de nævnte sønner af en løjtnant Berger.

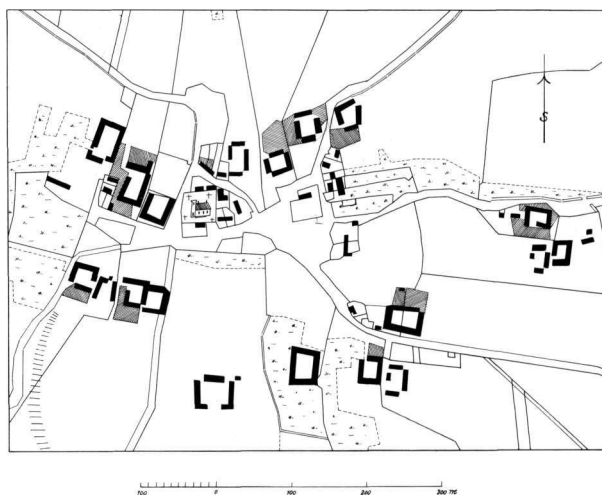

Fig.22. Landsbyplan 1:10000, målt 1802. - Map of the village 1802.

SUMMARY

Søften church, north-west of the city of Århus, consists of a Romanesque chancel and nave with two Late Gothic additions: a porch at the south door and to the west a tower. The Romanesque section was probably built between 1150-1200 of travertine, rough hewn and split granite boulders as well as bryozoan limestone. Mainly clay seems to have been used as binding agent. A cross-vault was constructed about 1463 in the chancel, as were three vaulting bays in the nave. The well-balanced composition of recesses in the porch is related to that of the porch in Fausing (Randers County). The tower's belfry lights with their twin rounded arches and masonry shafts, reminiscent of Romanesque columns, have features in common with the belfry lights in the tower of Århus cathedral (cf. p.229). During the restoration by the architect M. B. Fritz, in 1928, which in many respects left its mark on the church, the recesses in the tower gable were reconstructed. The windows, from 1898, are

reconstructed after an original Romanesque window in the south wall of the nave.

A line drawing of two ships, so-called cogs, and probably from the 14th century, can be seen on the north wall of the nave. The wall-paintings in the vaulting of the church are executed in the simple style found in this area, those in the chancel probably from 1463 (date in east severy), have the armorial bearings of the Bishop of Århus Jens Iversen Lange (1449-82) and a (painter's) cypher as in Lisbjerg (p.1398) and Tilst (p. 1573 and fig.15,1). The decoration of the nave is from the close of the 15th century (cf. Spørring, among others, p. 1677), while that of the tower is probably a little later. Among the church furniture of note, apart from the Romanesque baptismal font, is the pulpit from 1572-88 with the arms of King Frederik II and his Queen, and a bell from 1656, cast by the Århus bell-founder Jørgen Hansen. The altarpiece is from 1859. A sepulchral tablet from 1663 for a parish rector and his family is thought to have been made by the Århus carver, Rasmus Christensen.